

УДК 332.3:631.153
JEL Classification Q15

Сидорук Борис

к.е.н., с.н.с., докторант

ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН

м. Київ, Україна

E-mail: b_sidoruk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ ЗБАЛАНСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Анотація

Визначення стратегічних пріоритетів сільськогосподарського землекористування та прийняття ефективних управлінських рішень має визначальне значення в теорії і практиці ведення сільськогосподарської діяльності для забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів. Тому, актуальним на сучасному етапі господарювання є дослідження особливостей прийняття і реалізації стратегічних управлінських рішень та факторів, які мають визначальний вплив на забезпечення ефективності зазначеного процесу.

Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, монографічного, індукції та дедукції – для формування векторів розвитку в напрямку збалансування сільськогосподарського використання земельно-ресурсного потенціалу; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Встановлено ключові стратегічні пріоритети в сфері сільськогосподарського землекористування, які мають бути закріплені на загальнодержавному рівні. Автором систематизовано заходи в системі визначених векторів розвитку, що є визначальними в напрямку збалансування сільськогосподарського використання земельно-ресурсного потенціалу на рівні аграрних формувань.

Для прийняття ефективних господарських рішень в напрямку збалансованого сільськогосподарського землекористування важливим є формування стратегічних пріоритетів на загальнодержавному і регіональному рівні, а також забезпечення розвитку окремих аграрних формувань. В подальших дослідженнях слід акцентувати увагу на дослідженні впливу громадських ініціатив на ефективність господарювання на місцевому рівні, розробку ними локальних стратегій розвитку і забезпечення їх реалізації.

Ключові слова: аграрне виробництво, аграрні формування, вектори розвитку, збалансоване землекористування, земельно-ресурсний потенціал, стратегічні рішення.

Вступ.

Збалансоване використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських угідь у значній мірі визначається органічним поєднанням нарощування виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечення охорони і відтворення родючості ґрунтів. Тому, важливе значення при визначенні стратегічних орієнтирів має відігравати оцінка еколого-економічних та соціальних ефектів розвитку сільськогосподарського землекористування.

Виходячи із зазначеного, актуальним на сучасному етапі господарювання є дослідження особливостей і наслідків прийняття і реалізації стратегічних управлінських рішень та факторів, які мають визначальний вплив на забезпечення ефективності даного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Численні дослідження, присвячені проблемі забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування, показують, що дане питання є досить складним і багатограним.

Дослідженню питань сільськогосподарського землекористування та використання земельно-ресурсного потенціалу присвячені праці таких науковців: Балацького О.Ф., Барановського В.А., Бриндзі З.Ф., Гофмана К. Г., Канторовича В.С., Мартина А.Г., Мельника П.П., Месель-Веселяка

В.Я., Немчинова В.С., Некрасова В.С., Мельника Л.Г., Мінца А.А., Реймерса М.Ф., Струмиліна С.Г., Федоренка М.П., Хвесика М.А. та ін.

Вивченню проблем забезпечення збалансованого землекористування і формування еколого-економічного механізму використання земельно-ресурсного потенціалу аграрної сфери приділяють значну увагу представники багатьох наукових економічних шкіл. Серед видатних науковців, у працях яких досліджуються зазначені проблеми, варто виділити: П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, А.Г. Мартина, Є.В. Мішеніна, П.Т. Саблука, О.І. Шкуратова, В.В. Юрчишина тощо.

Питання збалансованого використання земельних ресурсів та управлінські аспекти землекористування з економіко-екологічної точки зору подані в працях Л.Й. Братчука, В.М. Будзяка [3], В.А. Голяна, С.І. Дорогунцова, Л.Я. Новаковського, П.Т. Саблука [6]; стратегічні перспективи землекористування та вдосконалення земельних відносин розглянуті О.М. Ткаченко [7], А.М. Третьяком [8] та ін.

Проте, існує низка дискусійних питань, що стосуються, насамперед, удосконалення процесу формування стратегічних рішень щодо забезпечення розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування в умовах сучасної системи господарювання у контексті реформи децентралізації.

Мета.

Метою дослідження є обґрунтування основних складових в процесі формування стратегічних управлінських рішень щодо забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування

Методологія дослідження.

Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, що передбачає збалансування екологічної та економічної складової в процесі сільськогосподарського землекористування; монографічного – під час опрацювання наукових публікацій з питань формування стратегічних рішень в процесі використання земельно-ресурсного потенціалу; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати.

Сьогодні вітчизняними науковцями вироблено ряд загальних вимог до екологічно-безпечного та економічно-ефективного ведення сільськогосподарського землекористування [1]:

1) виробничо-технологічні – запровадження ресурсозберігаючих і маловідходних виробництв, дотримання науково обґрунтованих систем землеробства з врахуванням впливу регіональних факторів;

2) ґрунтозахисні – спрямовані на забезпечення охорони і розширеного відтворення ґрунтів шляхом балансування вирощування гумусонакопичувальних і гумусовитратних культур з оптимальним їх удобренням, а також застосування контурно-меліоративної організації території сільськогосподарських угідь;

3) еколого-орієнтовані – забезпечується оптимальне співвідношення між природними і антропогенно-зміненими ландшафтами, між окремими категоріями земельних угідь, передбачається запровадження екологічних нормативів і забезпечення контролю за їх дотриманням;

4) економічно-ефективні – орієнтовані на максимізацію дохідності сільськогосподарської діяльності шляхом оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу відповідно до впливу природно-кліматичних факторів і кон'юнктури ринку.

Вплив різних факторів зумовлює формування елементів земельної політики, що й визначає її структуру. На склад даних елементів впливає рівень життя населення, демографічна ситуація, ефективність комплексного соціально-економічного розвитку, а також екологічний стан навколишнього природного середовища, і зокрема земельних ресурсів [2, с. 224].

Нами встановлено, що ключовими стратегічними пріоритетами на загальнодержавному рівні в сфері сільськогосподарського землекористування мають бути:

- визначення оптимального співвідношення різних категорій земель на регіональному рівні із поступовим зменшенням частки сільськогосподарських угідь у загальній структурі земельних ресурсів;

- перерозподіл сільськогосподарських угідь в напрямку збільшення площ під сіножатями, пасовищами, багаторічними насадженнями тощо;

- забезпечення використання ріллі згідно розташування земельних ділянок, ґрунтових та екологічних вимог;

- стимулювання поєднання в сільськогосподарській діяльності природних і виробничих факторів з метою гармонізації системи «людина–навколишнє середовище»;

- забезпечення збереження біорізноманіття в межах агроландшафтів в напрямку розвитку екосистем та екологізації сільськогосподарської діяльності.

Важливим стратегічним орієнтиром розвитку системи сільськогосподарського землекористування є також врахування напрямів розвитку систем землекористування в розвинутих країнах Європи.

Нами обґрунтовано, що забезпечення збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу на рівні аграрних формувань має передбачати:

- встановлення екологічно-обґрунтованих нормативів граничного рівня забруднення сільськогосподарських угідь і забезпечення їх дотримання окремими землекористувачами;

- ведення ґрунтозахисного землеробства з врахуванням впливу конкретних природно-кліматичних факторів;

- періодичне проведення спостережень за станом земельних угідь з метою коригування напрямів землекористування на рівні окремих аграрних формувань;

- застосування примусових важелів впливу щодо окремих землекористувачів, діяльність яких призводить до погіршення якісних показників використовуваних ними земельних угідь;

- забезпечення обов'язковості формування і виконання проектів землеустрою окремими землекористувачами щодо земельних ділянок, на яких спостерігається зниження рівня гумусу і поширення деградаційних процесів;

- залучення наукових установ та організацій до оцінки стану земельних угідь на основі даних проведеного моніторингу з метою прогнозування подальших змін, визначення альтернатив розвитку і забезпечення оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу;

- формування сприятливих передумов для диверсифікації сільськогосподарської діяльності в напрямку розвитку альтернативних систем землеробства та екологізації землекористування.

Таким чином, стратегічні пріоритети в системі збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу агросфери мають відображати принцип «володіння ситуацією», тобто враховувати можливості і ризики розвитку сільськогосподарського землекористування та передбачати достатній набір альтернативних варіантів ліквідації дії загрозливих зовнішніх факторів.

Відповідно до євроінтеграційних перспектив України, стратегічні пріоритети збалансованого землекористування повинні охоплювати 3 вектори розвитку (рис. 1):

1. Економічний вектор (X_1, X_2, \dots, X_n) – спрямований на забезпечення передумов для розвитку екобезпечного землекористування і передбачає наступні заходи:

- заохочення формування доданої вартості безпосереднім виробником сільськогосподарської сировини;

- покращення і розширення виробничої інфраструктури аграрних формувань;

- підтримка кооперативного руху на сільських територіях, розвиток дорадницьких служб;
- стимулювання покращення якості продукції і впровадження інноваційних методів ведення сільськогосподарської діяльності;
- реалізація широкого спектру економічних механізмів в напрямку підтримки невеликих аграрних формувань та максимізації доходності їх діяльності.

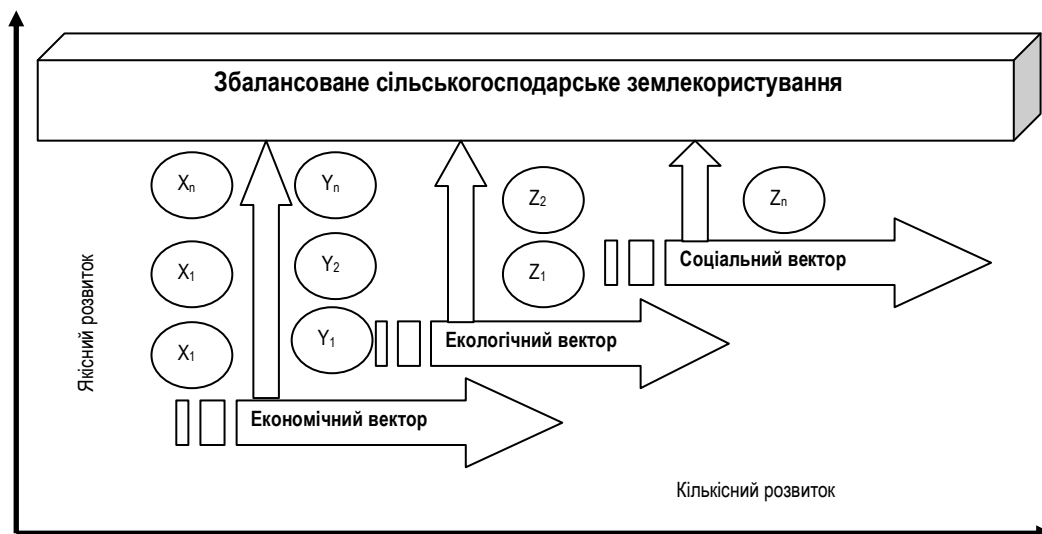

Рис. 1. Вектори розвитку для збалансування сільськогосподарського землекористування*

*Джерело: розроблено автором.

2. **Екологічний вектор** (Y_1, Y_2, \dots, Y_n), який має включати наступні заходи впливу в напрямку покращення екологічної ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу:

- реалізація екологічних програм для покращення якісних показників земельних угідь;
- оптимізація антропогенного навантаження на стан агроландшафтів, визначення граничних рівнів впливу;
- формування передумов для диверсифікації виробничої діяльності аграрних формувань та її подальшої екологізації;
- вилучення із сільськогосподарського обробітку деградованих і малопродуктивних угідь, їх подальше залуження чи заліснення;
- визначення і пропагування різних способів збереження і підвищення родючості ґрунтів.

3. **Соціальний вектор** (Z_1, Z_2, \dots, Z_n) – впливає на підвищення рівня життя сільського населення і соціальний розвиток сільських територій як наслідок еколого-економічного розвитку системи сільськогосподарського землекористування і передбачає наступні заходи впливу:

- заохочення розвитку соціальної мобілізації на сільських територіях, активна участь громадськості у роботі органів місцевого самоврядування з питань регулювання сільськогосподарського землекористування;
- розробка стратегій і програм місцевого розвитку та їх реалізація на рівні територіальних громад;
- диверсифікація виробничої діяльності за рахунок формування доданої вартості на місцевому рівні;
- розвиток соціальної інфраструктури в сільських населених пунктах і створення нових робочих місць з метою обмеження міграції сільських жителів.

Поряд з горизонтальною збалансованістю використання земельно-ресурсного потенціалу за економічною, екологічною і соціальною складовою при розробці стратегічних альтернатив має бути забезпечена і вертикальна збалансованість землекористування, виходячи із структури рівнів управління, а саме «локальний рівень – місцевий рівень – регіональний рівень – загальнодержавне управління».

Для збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу агросфери в контексті євроінтеграційних процесів важливим є також врахування структурних і природних відмінностей ландшафтів при формуванні аграрної політики і визначенні стратегічних пріоритетів землекористування. Дослідження і врахування територіальних особливостей агроландшафтів і демографічних процесів у сільській місцевості при розробці та реалізації стратегічних альтернатив є визначальним для максимізації еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарського землекористування.

З метою соціального розвитку сільських територій та екологізації використання земельно-ресурсного потенціалу варто при формуванні стратегічних пріоритетів передбачити можливості для стимулювання малого агрогосподарювання. Це пов'язано з тим, що, на нашу думку, невеликі агроформування є більш економічно «поміркованими», для них максимізація прибутку не є визначальною ціллю, а господарська діяльність передбачає економне використання наявних факторів виробництва і, відповідно, обмежене навантаження на навколишнє середовище. Крім того, таке господарювання є соціально спрямованим, оскільки орієнтоване на формування можливостей для самореалізації та диверсифікації діяльності сільського населення, приваблення громадян до проживання в сільській місцевості і забезпечення соціального контролю на цих територіях. В екологічному плані роль малих господарств визначається тим, що їх діяльність є більш пристосована до умов розвитку екосистем, оскільки господарська діяльність проводиться на невеликих земельних ділянках, що є важливим для збереження природної специфіки ландшафтів, дана діяльність є менш екологодеструктивною та екологонебезпечною, ніж та, яка здійснюється великими агроформуваннями [5].

Регулювання та обмеження екологічно небезпечної сільськогосподарської діяльності та запобігання погіршення стану довкілля створює можливості для мінімізації протиріч між забезпеченням екосистемного розвитку та формуванням економічно ефективного виробничого середовища для збалансування екологічних, економічних та соціальних ефектів, отриманих за результатами сільськогосподарського землекористування [4].

Таким чином, для забезпечення збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі необхідно, за прикладом високорозвинутих країн, орієнтуватись на поліструктурну модель здійснення сільськогосподарської діяльності, а саме функціонування великих аграрних формувань, фермерських господарств і соціально орієнтованих малих господарств. Регулювання розвитку зазначених аграрних формувань має бути об'єктом стратегічного державного управління, а також враховуватись при обґрунтуванні господарських рішень на регіональному і місцевому рівнях.

Висновки і перспективи.

Отже, формування стратегічних рішень на шляху забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів в агросфері має передбачати:

- стимулювання диверсифікації господарської діяльності на сільських територіях шляхом розвитку екологічних виробництв, господарств з переробки сільськогосподарської сировини, біоенергетичної галузі тощо;

- зростання ландшафтного, туристичного потенціалу сільських територій і розширення напрямків його використання;

– розширення участі сільськогосподарських формувань в ланцюгу доведення виробленої продукції до кінцевого споживача за рахунок організації її переробки, пакування і розширення торговельної мережі «на місцях»;

– формування і розвиток в сільській місцевості системи агросервісу, покращення виробничої і соціальної інфраструктури;

– розвиток інноваційного забезпечення аграрних формувань, стимулювання впровадження інноваційних розробок у сільськогосподарську практику.

В даному випадку державну підтримку в напрямку забезпечення збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу слід спрямовувати на активізацію громадських ініціатив на місцевому рівні, розробку ними локальних стратегій розвитку і забезпечення їх реалізації. Така підтримка дозволить реалізувати політику максимального використання локальних конкурентних переваг, які сформовані на сільських територіях, а також забезпечити ефективне використання їх природно-ресурсного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Агрохімічний аналіз / М. М. Городній, А. П. Лісовал, А. В. Бикін та ін. Київ : Арістей, 2005. 468 с.
2. Богіра М. С., Ярмолюк В. І. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посібн. / за ред. к.е.н. М. С. Богіри. Львів : ЛНАУ, 2010. 334 с.
3. Будзак В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) ; за наук. ред. С.І. Дорогунцова. Київ : Оріана, 2006. 488 с.
4. Погріщук Г. Б. Інноваційно орієнтована модель екологічнобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва. *Агросвіт*. 2016. № 3. С. 13-19.
5. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2009. 352 с.
6. Саблук П.Т. Земельна реформа: терниста дорога від старту до фінішу. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 146. С. 20.
7. Ткаченко О.М. Стратегічні перспективи землекористування в Україні. *Стратегія економічного розвитку України*. Київ : КНЕУ, 2001. С. 155-163.
8. Третяк А. Концепція вдосконалення земельних відносин в Україні. Державна цільова програма на 2007-2015 роки. *Землевпорядний вісник*. 2006. № 3. С. 27-30.

Статтю отримано: 11.07.2018 / Рецензування 13.08.2018 / Прийнято до друку: 21.09.2018

Borys Sydoruk

Ph.D. (in Economics), Senior Research Fellow,
Doctoral Candidate,
NSC «Institute of Agrarian Economics» of NAAS
Kyiv, Ukraine
E-mail: b_sidoruk@ukr.net

FEATURES OF THE FORMATION OF STRATEGIC DECISIONS IN THE SYSTEM OF BALANCED AGRICULTURAL LAND USE

Abstract

Identification of strategic priorities for agricultural land use and the adoption of effective managerial decisions is crucial in the theory and practice of agricultural activities to ensure the balanced use of land resources. Therefore, actual at the present stage of management is the study of the peculiarities of the adoption and implementation of strategic management decisions and factors that have a decisive influence on ensuring the effectiveness of this process.

Research conducted by use of the dialectical method of knowledge of the economic laws and systematic approach to the study of economic phenomena and processes, monographic, induction and deduction - to form the vectors of

development in the direction of balancing agricultural use of land-resource potential; abstract-logical method - in the implementation of theoretical generalizations and formulation of conclusions.

The key strategic priorities in the field of agricultural land use, which should be established at the national level, are established. The author systematized measures in the system of determined development vectors, which are decisive in the direction of balancing agricultural use of land-resource potential at the level of agrarian formations.

It is important to form strategic priorities at the national and regional levels, as well as to ensure the development of individual agrarian formations, for the adoption of effective economic decisions in the direction of balanced agricultural land use. Further research should focus on the study of the impact of public initiatives on the effectiveness of management at the local level, the development of their local development strategies and ensuring their implementation.

Keywords: agrarian production, agrarian formations, development vectors, balanced land use, land-resource potential, strategic decisions.

References

1. Horodnii, M.M., Lisoval, A.P. ... Bykin, A.V. (2005). *Ahrokhimichnyi analiz*. Kyiv: Aristei.
2. Bohira, M.S., & Yarmoliuk, V.I. (2010). *Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorialnyi zemleustrii: navchalnyi posibnyk* [Land design: theoretical foundations and territorial land management: Manual]. M.S. Bohira (Ed.). Lviv, Ukraine: LNAU.
3. Budziak, V.M. (2006). *Silskohospodarske zemlekorystuvannia (ekonomiko-ekolohichni ta upravliniski aspekty)* [Agricultural land use (economic and environmental and management aspects)]. S.I. Dorohuntsov (Ed.). Kyiv, Ukraine: Oriana.
4. Pohrishchuk, H.B. (2016). *Innovatsiino oriientovana model ekolohobezpechnoho vedennia silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Innovatively oriented model of ecologically safe agricultural production]. *Ahrosvit* [AgroSvit], 3, 13-19.
5. Popova, O.L. (2009). *Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy* [Sustainable development of the agrosphere of Ukraine: policy and mechanisms]. Kyiv.
6. Sabluk, P.T. (2004). *Zemelna reforma: ternysta doroha vid startu do finishu* [Land reform: a thorny road from start to finish]. *Uriadovyi kurier* [Government Courier], 146, 20.
7. Tkachenko, O.M. (2001). *Stratehichni perspektyvy zemlekorystuvannia v Ukraini* [Strategic prospects of land use in Ukraine]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. Kyiv: KNEU, 155-163.
8. Tretiak, A. (2006). *Kontseptsiiia vdoskonalennia zemelnykh vidnosyn v Ukraini. Derzhavna tsilova prohrama na 2007-2015 roky* [Concept of improvement of land relations in Ukraine. State target program for 2007-2015]. *Zemlevporiadnyi visnyk* [Land Management Journal], 3, 27-30.

Received: 07.11.2018 / Review 08.13.2018 / Accepted 09.21.2018

